

Мияров А.И.

**УКУКТУН КАЛЫПТАНУУСУНДА ЖАНА ӨНҮГҮҮСҮНДӨ
ДИНДИН ОРДУ**

Мияров А.И.

РОЛЬ РЕЛИГИИ В СТАНОВЛЕНИИ И РАЗВИТИИ ПРАВА

A.I. Miyarov

**THE ROLE OF THE RELIGION IN THE FORMATION AND
DEVELOPMENT OF THE LAW**

УДК: 340.142/141.201

Макалада азыркы учурдагы диндин жана диний уюмдардын светтик мамлекеттеги орду, алгачкы коомдогу диний жана укуктук нормалардын пайда болушу тууралуу кээ бир окумуштуулардын ойлору, диний нормалардан укуктук нормалардын келип чыгуусу жөнүндө далилдер, байыркы мамлекеттердеги диний жана укуктук нормалардын айкалышынын мүнөзү бяндалган. Алгачкы коомдогу жүрүм-турум тартибинин жана моралдык нормалардын келип чыгышы. Адеп-аклактуктун жана тыюулардын пайда болушу. Мононормалардын келип чыгышы көрсөтүлгөн. Эмне себептен кудайчалар пайда болгондугу тууралуу айтылган. Диний ишмердүүлүктү жөнгө салуучу булактар. Диний нормалар юридикалык жазма мүнөзүн алып жүргөндүгү тууралуу көптөгөн мисалдар. Кул элөөчүлүк коомдун өнүгүп турган кезинде нормативдик система толук диндин бийлигинде тургандыгы тууралуу мисалдар. Укуктук жана диний нормалардын ажыроосунун башталышы, юристердин «кылмыш» менен «күнөөнүн» түшүнүгүнүн айрымалычылыгын качанайта баштаганды тууралуу жазылган.

Негизги сөздөр: укук, дин, диний нормалар, укуктук нормалар, мононормалар, диний уюмдар, ыйман, адеп-аклак, жүрүм-турум, кудайча, руханий маданият.

В статье раскрывается место религии и религиозных объединений в современном светском государстве, мнение ученых о появлении религиозных и правовых норм в первобытном обществе, некоторые доказательства о происхождении правовых норм от религиозных норм, характер взаимосвязей правовых норм с религиозными нормами в древних государствах. Происхождение правила поведения людей и моральных норм. Возникновение нравственности и запретов. Появление мононорм в первобытном обществе. Причина возникновения божеств. Источники регулирования религиозных объединений. Примеры религиозных норм, включающих в себя нормы юридического процессуального характера, примеры полного подчинения системы правовых норм религиозным нормам в эпоху развития рабовладельческого строя. Период разделение правовых норм от религиозных норм, мнение юристов о появлении понятия различие вины от преступление.

Ключевые слова: право, религия, религиозные нормы, правовые нормы, мононормы, религиозные объединения, вера, мораль, поведения, божество, духовная культура.

The article opens the place of a religion and religious society in a modern society country, men of sciences opinions about the appearance of religious and laws in the primitive society, some proofs about origin of laws from religious laws, the character of correlation. Origin of rule of behavior of

people and moral norms. An origion of morality and prohibitions, appearance of mononorms, in primitive society. Reason is an origin of deities. Sources adjusting of religious associations. Examples of religious norms pluggings in it self the norms of legal judicial character, examples complete submission of the system of legal norms to the religious norms in the epoch of development of building. Period division of legal norms from religious norms, opinion of lawyers of appearance concept distinction of guilt from crime.

Key words: law, religion, religious norms, legal norms, monodromy, religious groups, faith, morals, behavior, deity, spiritual culture.

Биздин мамлекетибиздеги социалдык өзгөрүүлөр менен бирге диний уюмдардын эркин ишмердүүлүгүнө укуктук жана башка оңтойлуу шарттар түзүлүп «коомчулуктун жашоосуна активдүү түрдө кирип, өздөрүнүн көз карашын – саясатта, маданиятта, илим, билим берүүдө, улут аралык жана эл аралык мамилелерге чейинки эң эле кеңири айланадагы - светтик проблемаларда жактоонун жана сактоонун аракетинде» [1, с. 9].

Диндин жана диний уюмдардын мамлекеттин жашоосундагы ролунун өзгөрүүсү, светтик мыйзам чыгаруу нормалар менен диний канондордун тийиштүү проблемаларынын актуалдуулугунун күчөшү, ыймандуулардын жашоосун жана алардын уюмдарынын ички негизин түзүүчү эрежелерине таасирин тийгизди.

Укуктук мамилелердин өнүгө элек доордогу диний жана укуктук нормалардын айкалышуусунун мүнөзү. Укуктук нормалар менен диний нормалар социалдык жөнгө салуунун татаал формалары болуп саналат жана дароо эле пайда болгон эмес. Алгачкы коомдогу адамдардын жашоо шарттары ушунчалык примитивдүү болгондугунан, ошол кездеги социалдык нормаларды бөлүп тармактык жөнгө салуу дагы эле мүмкүн эмес болчу. Илимий адабиятта аларды моралдык нормалар, каада-салт, үрп-адат жана укуктук нормалар деп коюшат, бирок көбүнчө авторлордун ою боюнча мунун бардыгын «мононормалардын» катарына киргизишет, жалпысынан алгачкы коомдо пайда болгон өтө бириккен жана өнүгө элек жүрүм-турум тартибин чагылдырат. Коомчулуктун өнүгүүсү менен социалдык процесстерди жөнгө салуучу нормалар өркүндөдү. Уруулар арасындагы мамилелердин пайда болушунан тартып

туруктуу адатка айланып калат, бирок традициялык түшүнүктөгү дин менен укуктун айырмачылыктарын дагы эле түшүнүү мүмкүн эмес болчу.

Илгерки ишенүүлөрдүн атактуу изилдөөчүсү С.Алькарев, алгачкы коомдо бириккен кишилердин жүрүм-туруму моралдык нормалар менен жөнгө салынган, - деп эсептеген. Анын ою боюнча, «жүрүм-турум нормаларынын моралдык тартиби адамдардын чогу жашап жана биргеликте иш алып баруу муктаждыктары үчүн уруу-уруу болуп жашашкан, ошол себептен бизде жаныбарлардыкындай үйүрдүк инстинкттер ата-бабаларыбыздан калганын айткан» [2, с. 9]. Ушундай эле көз карашта В.Ф. Зыбковец, анын ою боюнча ар кандай тыюу салуулар алгачкы коомдогу адамдардын адеп-аклактүүлүгүнүн кандайдыр бир формасы, - деп санаган.

Уруулар арасындагы нормалар жүрүм-турум мамилесин жөнгө салуучу ролду аткарып жатып алгачкы адеп-аклактүүлүк жөнүндө түшүнүктү пайда кылган, бирок алгачкы колдонуусу уруулардын кол тийбестиги үчүн пайдаланылган, себеби, ар дайым тышкы күчтөрдүн кысымында болуп турган (биринчи кезекте жаратылыштын). Ошол себептен мононормалар катары сыпаттаганыбыз жакшы, ал жерде укуктун, диндин, моралдуулуктун белгилери так жана даана көрсөтүлгөн эмес. Уруулар арасындагы нормаларда ар кандай элементтердин аралашуусун байкаса болот. Кээ бир учурда укук менен милдеттерди айырмалап билүү кыйындыкка турат. Ар бир салтанаттуу окуялар ырым-жырым жана жөрөлгөлөрдүн коштоосу менен болгондуктан нормалардын мааниси өндүрүштүк машыгууга жеткен.

Алгачкы нормалар (мононормалар) коомчулуктун кызыкчылыктарын колдогондуктан жогорку сапатта алгачкы коомдогу адамдардын укуктарын тең салмактуулукта сактап келген. Бирок жогоруда айтылгандай тең салмактуулук демократиядан өтө эле алыс болгон, себеби алгачкы коомдогу ар бир адамдын (уруу башчыларынын) жашоо тартиби бекем сакталып, ачык айкын айтылып коомчулуктун жана уруулардын ички тең салмактуулугун бекемдеп турууга багытталган. С.А. Локарев, Б.Ф. Поршнева жана башка изилдөөчүлөрдүн ою боюнча алгачкы коомдогу адамдардын кулчулукта жашашы, алардын аң-сезиминин, ой жүгүртүүсүнүн өнүкпөгөндүгүнүн, себеби, диний салттардын өнүгө электиги жана уруулардын нормаларын сактоочу ак сакалдардын тираниясынан пайда болгон. Ошол себептен, бүгүнкү көз карашта алгачкы коомдогу тең салмактуулукту идеалдаштыруу жана алардын нормаларын колдонуу керексиз.

Бирок, мононормалардын пайда болуу фактысы эволюциянын жыйынтыгында адамдын тап-такыр жаныбарлар дүйнөсүнөн үзүлгөндүгүнүн далили, а мындан аркы бул биринчи нормалардын татаалдашы

жана өркүндөшү адамдардын коомчулугунун өнүгүүсүнүн далили.

Кээ бир буйруктар жана тыюулар керексиздигинин, себебинен, эскирип жокко чыгарылган; башкалардын туура экендигин жашоо өзү тастыктаган жана ошол себептен ар бир уруу өздөрүнүн авторитетин бекемдеш үчүн кудайчаларды ойлоп чыгарып алышкан жана алгачкы коомдогу адамдын көз карашы боюнча баш ийбеген уруулаштарына кудайчаларынын каары түшөт деп коркутушкан. Ошол, себептен, убакыттын өтүшү менен социалдык нормалардын диний негизи алгачкы коомдогу адамын аң сезимине туюлуп калган, В.С. Нерсисянцдын ою боюнча «примитивдүү коомдордо мифология социалдык нормаларды түшүнүү жана легимитация функцияларын аткарат» [3, с. 9]. Мононормалардын динге, укукка жана моралга дифференциацияланышы алгачкы коомдук түзүлүштүн бузулушунан келип чыкты. Бирок, бул процесс акырындап ишке ашып жана бардык эле коомдорго тийиштүү эмес эле [4, с. 9].

Ар кандай дин тутуунунун белгилери жана ыймандуулар үчүн милдеттүү диний нормалар (Куран, Тоорат, Инжил, Забур ж.б.) канондоштурулган тексттерде, акыркы пайгамбар Мухаммед (с.а.в.) хадистери жазылган китептерде, диний конфессияларынын жетекчилеринин чечимдеринде камтылып диний ишмердүүлүктү жөнгө салып турат.

Бул нормалар ыймандуулардын гана эмес диний уюмдардын жашоосунан үзгүлтүксүз жана конфессиялардын диний ырым-жырымдарды регламентация кылуу эле эмес диний уюмдардын сырткы чөйрө менен мамиле түзүүсүнө мүмкүнчүлүк түзөт.

Ошол эле учурда укуктун тарыхын карап көрсөк диний нормалар юридикалык жазма мүнөзүн алып жүргөндүгү тууралуу көптөгөн мисалдар бар жана мамлекеттик-укуктук, жарандык-укуктук, нике-кыюу, үй-бүлө куруу жада калса жазык иштерин жүргүзүү боюнча кызматтарын жападан жалгыз жөнгө салып келген. Кул ээлөөчүлүк коомдун өнүгүп турган кезин алсак алардын нормативдик системасы толук диндин бийлигинде болчу. Мыйзамдар Кудай аркылуу түшүрүлгөндүгү жана негизделгендиги тууралуу байыркы Египет, Индия, Ысрайыл жана башка элдердин жашоосу бул фактыны ырастап турат.

Жогорудагы өлкөлөргө жана жалпысынан ошол доорго укуктук нормалар менен диний ченемдердин аралашуусу мүнөздүү, мындай көрүнүш байыркы Чыгыш мамлекеттеринде өзгөчө байкалат, анда социалдык нормалар чоң синкретизм менен айрымаланып жана азыраак бөлүнүүгө таасирленген. Укуктук жана диний нормалардын ажыроосунун башталышы юристтердин «кылмыш» менен «күнөө» түшүнүгүнүн айрымалыгын жеңип чыгуусунан башталган, мындай көрүнүш биринчи жолу римдик укукта бекитилген [5, с. 9].

Бардык байыркы жазылган укуктар системалары тигил же бул деңгээлде тамырын диний көрсөтмөлөрдөн алган. Дин укуктун алдында жүрүп анын пайда болуусуна жана калыптануусуна зор таасирин тийгизген. Дин менен укуктук аң-сезимдин ортосунда алгачкы окшоштук байланышуусу бар жана «кылмыш» менен «күнөөнүн» окшоштугунда байкалат; укуктук нормалардын булагы болуп диний нормалар саналат, а сот адилеттүүлүгүнүн алгачкылары диний кызматкерлер болгон жана динге кол салуудан кооптуу кылмыш жок, - деп эсептелинген.

Диний нормалардын укуктуу жөнгө салуу механизмдеги таасири эң байыркы укуктук системалардын бири болгон жана өзүнө негизги нормаларды, ошондой эле индуизмдин жан дүйнөсүн сиңирип алган индустардын укугунда өзгөчө чагылдырылган. Дин – бул диний жана философиялык көз караштардын таттаал жыйнагы гана эмес, дагы адамдын төрөлгөндөн өлгөнгө чейинки бардык укуктарын милдеттерин камтыган жазыктардын жыйындысы. «Н.А. Крашеникованын жазгандары боюнча байыркы индиялыктардын жүрүм-туруму миндеген жылдардан бери диний моралдык орнотуулар менен жөнгө салынып келип бара-бара класстык мамиленин өнүгүүсүнүн натыйжасында акырындап укуктук нормаларга алмашылып көбүнчө учурда аны менен өрчүндөп кеткен» [6, с. 9]. Буга байланыштуу Ману мыйзамдарынын 2-бөлүмүнүн 7-беренесинде көрсөтүлгөндөй, эмне болгонуна карабастан, кандай жана ким үчүн мыйзам жарыяланбасын, мунун бары Ведеде баяндалган.

Индустардын жазык укугунун калыптануусунда маанилүү ролду Дхарма ойногон. Дхарма термини көптөгөн маанини камтыйт, тактап айтканда: мыйзам, изгилик, милдет, тартип, дин, сыпат, буюм, акыбал, акыйкат жана башка ушундай сыяктуулар. Индиянын көбүнчө диний жана диний-философиялык окууларында дхарма – бул жарандык, этикалык жана ырым-жырымдардын талаптарынын жыйындысы, кудайчалардан адамдарга түшүрүлгөн жашоо тартиби. Дхарманы сактоо жакшы иш, - деп ал эми

бузуу, күнөө катары саналганынан көбүнчө учурда дхарманын түшүнүгү изгиликтикиндей мааниге ээ болуп калган.

Н.А. Крашеникованын ою боюнча «Байыркы Индияда жашаган элдердин маданий биримдигинин туруктуулугу индустардын диний-укуктук системасында дагы байкалат». Ал эми, бул, өз учурунда Индуизм дини элдин руханий жана материалдуу тармагындагы маданияты менен көбүрөөк тыгыз байланышта болгондугун айтып турат.

Байыркы маданияттын изилдөөчүлөрү дагы Мисир менен Вавилондун жашоочулары бийлик жана мыйзамдар Кудай жаздырган тагдырдан, - деп ишенишкендиги тууралуу макулдугун айтышат «Дин, бул жерде, пайдалуулугуна түзмө-түз таянууда, асмандын мыйзамдары өзүнө юридикалык беренелерди жана саясий тартиптерди камтыйт. Ушинтип, өзүнүн моралдык тартиптери менен коомдук этика, жарандык укук боюнча кенен таркаган мыйзамдары, андан кем эмес тараган кылмыш укугу боюнча көптөгөн жоболор, ошондой эле чыныгы саясат жана башкаруу илими – мунун баары диний догманын өзгөрүүсүз түзүмү болуп, жашоонун нормалары менен ааламдын мыйзамдарын жана жалпы дүйнөлүк тартипти бириктирет» [7, с. 9].

Адабияттар:

1. О социальной концепции русского православия / Под общей редакцией М.П. Мчедлова; ИЦ «Религия в современном обществе». - М.: Республика, 2002.
2. Зыбковец В.Ф. Наука и религия о происхождении нравственности. - М.: «Знание в массы», 1959.
3. Нерсесянц В.С. Право и закон; Из истории правовых учений. - М: «Наука», 1983.
4. Теория права и государства. Под редакцией профессора Г.Н.Маноиш. - М.: Изд. БЕК, 1996.
5. Вундт Вильгельм. О развитии этических воззрений. - М., 1986.
6. Крашеникова Н.А. Индусское право: история и современность. - М.: Изд. МГУ, 1982.
7. Рейснер М.А. Идеология Востока. Очерки восточной теократии. - М.: Государственное издательство, Типография им. Н.Бухарина, 1927.

Рецензент: к.ю.н. Раимкулов А.